

РОБЪРТ ШЕКЛИ

ЧОВЕКОМИНИМУМ

Превод от руски: Цвета Христова, 1967

chitanka.info

„Всеки човек си има своя песен, своя музика — мислеше си Антон Настоич. — Хубавата девойка напомня нежна мелодия, а храбрият космонавт — грохот на тръби.

Има на света гении, чиито живот е сложен, неизмеримо прекрасен контрапункт, а има измети, съществуването на които прилича на вопъл на обой, заглушен от непрекъснатия тътнеж на басов барабан.“

Настоич мислеше за всичко това, като стискаше ножчето на самобръсначката и разглеждаше сините вени на китката си.

Ако всеки си има своя музика, то музиката на Настоич е неудачно замислена и бездарно изпълнена симфония от грешки.

При раждането му засвириха под сурдинка рогове на радостта. Под приглушеното биене на барабани малкият Настоич тръгна на училище. Завърши учението с отличие и постъпи в колеж, в привилегирована група от петстотин души, където до известна степен можеше да се разчита на индивидуален подход.

Но на Настоич не му вървеше още от раждането. Заниза се непрекъсната верига от дребни неприятности — катурнати мастилници, изгубени книги и забутани книжа. Предметите имаха свойството да се трошат в ръцете му, стига да не се случеше обратното — предметите да чупят ръцете му.

Беше висок, слаб, добросърдечен, трудолюбив млад човек с очила, който спадаше към ония нещастници, за които животът е труден до невъзможност.

Неприятностите никак не намаляваха вродените способности на Настоич, но в пренаселения свят само със способности далеч няма да стигнеш. Нужен е и късмет. Преместиха го в обикновената група от десет хиляди студенти, в която всички проблеми се усложняваха, а изгледите да пипнеш някоя инфекция се увеличаваха.

Голяма част от хората се провират през джунглите на човешките отношения с лекотата на прокрадваща се пантера. За Настоич същите тия джунгли гъмжаха на всяка крачка от капани, клопки и примки, неочаквани пропасти и дълбоки реки, отровни гъби и опасни хищници. За него нямаше безопасен път. Всички пътища водеха към някаква беда.

Годините на учение в колежа младият Настоич все някак преодоля въпреки забележителния талант да си чупи краката по

стълбите, да си разтяга сухожилията, да се спъва в бордюрите, да се блъска във въртящите се врати.

Когато завърши колежа, Настоич се опита отново да утвърди светлата тема на надеждата, въведена от силния му баща и нежната му майка. Под грохота на барабани и напевите на струните Настоич стъпи на остров Манхатън, за да стане ковач на собственото си щастие. Но предразположението пак взе връх. Благородните акорди се разляха в неразбираем грохот и симфонията на живота на Настоич слезе до нивото на комична опера. Губеше работа след работа в безкрайния низ от повредени диктопишещи машини и изцапани договори, забравени и неправилно подшити таблици.

Настоич мечтаеше за космичните простори и смелчаците с квадратни челюсти, които разширяваха границите на владенията на Човека. Подаде заявление в Бюрото за Междупланетни пътешествия и заселвания и получи отказ. Прости се неохотно с мечтата си и изпробва силите си в най-различни занимания. Междувременно се подложи на психоанализа, хипнотично внушение, хипнотично хипервнушение, снемане на противовнушението, но все без полза.

Търпението на всеки човек има граници, а всяка симфония — финал. На трийсет и четири годишна възраст, след като изхвъркна за три дни от работата, която бе търсил цели два месеца, Настоич загуби всякаква надежда.

Настоич се провря през безбройните орди дечурлига, изпълнили коридорите, и попадна в своята клетка — дадена му по милост от градските власти. Влезе, затвори вратата след себе си, заключи я и извади от прибора за бръснене ножче.

Ще се реши ли? Способен ли е да извърши всичко точно и бързо, без грешки и съжаления? Или ще провали и тая работа и стенещ от болка ще го замъкнат в болницата за присмех на стажантите?

Докато мислеше, някой пъкна под вратата му жълт плик с телеграма. Вестта, пристигнала в решителната минута и с такава мелодраматична неочакваност, се стори на Настоич крайно подозрителна. Но въпреки това той остави ножчето и вдигна от пода плика.

Телеграмата беше от Бюрото за Междупланетни пътешествия и заселвания — от великата организация, която ръководеше всяка крачка

на Човека в космоса. Настоич отвори с треперещи ръце плика и прочете:

До Мистър Антон Настоич
район 43825, Манхатън 212, Нюйорк

Драги мистър Настоич!

Преди три години Вие се обърнахте към нас с молба да Ви дадем каквато и да е длъжност на другите планети. За съжаление, тогава бяхме принудени да Ви откажем. Но ние подшихме към Вашето досие всички анкетни данни, а наскоро ги попълнихме със съвсем нови сведения. Приятно ми е да Ви съобщя, че можете да получите назначение, което, изглежда, съответствува напълно на Вашите таланти и квалификация. Не се съмнявам, че работата ще Ви хареса, тъй като условията са следните: годишна заплата 20000 долара, всички предвидени от закона привилегии и изключителни възможности за издигане.

Моля, явете се при мен да се договорим.

Уилям Гаскел,
заместник-директор по кадрите

Настоич сгъна внимателно телеграмата и я сложи в плика. Обхваналата го първоначално безкрайна радост отстъпи място на лоши предчувствия. Какви таланти, каква квалификация има той за длъжност, носеща годишно двадесет хиляди и отгоре на това привилегии? Не го ли бъркат с някои друг Антон Настоич? Все пак самоубийството в момента му се стори малко преждевременно. По-напред трябва да се изясни какво иска от него Гаскел.

В главния административен корпус на Бюрото за Междупланетни пътешествия и заселвания въведоха веднага Настоич в личния кабинет на Уилям Гаскел. Заместник-директорът по кадрите се оказа висок човек с побелели коси, резки черти на лицето. Той излъчваше сърдечност, която се стори на Настоич подозрителна.

— Седнете, седнете, мистър Настоич — каза Гаскел. — Ще запустите ли? Не искате ли да пиете нещо? Страшно се радвам, че

намерихте свободно време.

— Сигурен ли сте, че не сте сбъркали адреса? — запита Настоич. Гаскел бегло прегледа досието, което лежеше на бюрото.

— Сега ще видим. Антон Настоич; възраст — тридесет и четири години; родители — Грегори Джеймс Настоич и Анита Суилънс Настоич. Така ли е?

— Да — потвърди Настоич. — И вие имате работа за мен?

— Точно така.

— Заплата двадесет хиляди годишно и привилегии?

— Съвършено вярно.

— Бихте ли ми казали, какво представлява тази работа?

— Нали затова сме поставени тук — жизнерадостно отвърна Гаскел. — Длъжността, която съм определил за вас, мистър Настоич, по нашата щатна таблица се нарича „извънземен усвоител“.

— Как, как?

— Извънземен или другопланетен усвоител — повтори Гаскел. — Усвоителите, нали знаете, са хора, които установяват на чуждите планети първите контакти. Това са първите заселници, които събират всички жизнено необходими сведения. Аз ги смятам за Дрейковци и Магелановци на нашия век. Мисля, а и вие сам ще се съгласите, че това е блестящо предложение.

— Аз — извънземен усвоител? — продума Настоич, като се усмихна горчиво. — Не е хубаво да се майтапите с мен. Аз чета вестниците, известно ми е какви хора са усвоителите.

— Какви например?

— Цвета на земята — изтърси Настоич. — Най-здравите духом и телом. Хора с мигновена реакция, способни да разрешат всякакъв проблем, да се справят с всякаква трудност, да се приспособят към всякаква среда. Не е ли така?

— Вижте какво — обясни Гаскел, — така беше в началния период на усвояването на планетите. Днес този тип усвоител вече е остарял. За такива хора има много други работи. Не и усвояването на планетите.

— Нима то не е по силите на вашите свръхчовеци? — запита Настоич с лека ирония.

— Какво приказвате, разбира се, че им е по силите — отвърна Гаскел. — Заслугите на първите усвоители са несравними. Тези хора

се изхитряха да остават живи на всяка планета, където съществуваха дори нищожна възможност за живот, във фантастично неблагоприятни условия, само благодарение на упоритостта си и силната си воля... Изпълнявайки дълга си, тези хора вършеха чудеса.

— Защо не ги излолзвате вече?

— Защото се измениха земните проблеми — заяви Гаскел. — Първите дни усвояването на космоса беше научно постижение, мярка за отбрана, символ. Но тези дни минаха. Катастрофално се увеличи пренаселеността на Земята. В сравнително пустинните земи на Бразилия, Нова Гвинея и Австралия нахлуха милиони. Стремителното увеличаване на населението помогна скоро да се запълнят и тези земи. В големите градове започна паника, а населението поради гериятрията и по-нататъшното намаляване на детската смъртност неотклонно се увеличаваше. И тогава ни потрябнаха планети, които, не като Марс и Венера, а в най-кратки срокове могат да преминат на самоснабдяване. Планети, на които да прехвърлим милиони хора. А това означава, че е необходимо да се ускори процесът на началното усвояване.

— Всичко това ми е известно — каза Настоич. — Но аз все още не разбирам, защо сте се отказали от услугите на оптималните усвоители.

— Ние вече търсим планети, където биха могли да се заселят и да живеят обикновени хора. Нашите оптимални усвоители в никой случай не могат да бъдат наречени обикновени. Те не биха могли да съдят доколко едни или други условия са пригодни, за да живеят там обикновени хора. Например, съществуват мрачни, унили, дъждовни планетки, където средният колонист изпада в депресия, близо до умопобъркване, а нашият оптимален усвоител разсъждава твърде трезво, за да го безпокои монотонността на климата. Микроби, способни да покосят живота на хиляди хора, в най-лошия случай му причиняват само няколко неприятни часа. Опасности, които биха довели колонията почти до гибел, нашият оптимален усвоител просто заобикаля.

— Започвам да разбирам — промърмори Настоич.

— Най-правилно би било — продължи Гаскел — постепенното покоряване на планетите. Отначало усвоител, след него група изследователи главно от психолози и социолози, после пак изследователи, които да анализират сведенията, събрани от другите

групи и така нататък. Но затова все не ни стига било време, било пари. Колониите ни са нужни просто сега, а не след петдесет години.

Мистър Гаскел млъкна и погледна втренчено Настоич.

— Както виждате, необходима ни е експресна информация дали група обикновени хора ще съумеят да живеят на новата планета. Ето защо почнахме да предявяваме към усвоителите съвършено други изисквания.

— Обикновени усвоители за обикновени хора. Но все пак искам да си изясня един въпрос.

— Моля?

— Доколко подробно ви е известно моето минало?

— Доста подробно — увери го Гаскел.

— В такъв случай може би сте забелязали, че за мен е свойствена известна тенденция към... въобще, известна склонност към нещастни случаи. Да си призная на мене тук, на Земята, с мъка ми се удава да живея.

— Знам — весело отвърна мистър Гаскел.

— И защо тогава съм ви нужен именно аз?

— Виждате ли, вашата формулировка „обикновени усвоители за обикновени хора“ е невярна. Колонията се състои от хиляди, а често от милиони хора със съвършено различни потенциали за жизнеспособност. Ние трябва да убедим хората и законите — пък и себе си — че дори и най-слабите ще оживеят. Затова преди няколко години се отказахме от усвоителите от типа „човеко-оптимум“ и преминахме към усвоители от типа „човеко-минимум“.

Известно време Настоич мълчаливо проумяваше съобщението.

— Значи аз съм ви нужен, защото там, където ще мога да живея, ще може да живее *всеки*. А какви са моите шансове?

— Някои минимално жизнеспособни усвоители прекрасно се справят.

— А другите?

— Разбира се, има риск — призна Гаскел. — Независимо от потенциалните опасности на самата планета има и всякакви други усложнения, свързани с особеността на експеримента. Не мога да кажа в какво точно се състоят, но ви съобщавам, че има.

— Перспективата не е много весела — каза Настоич.

— Възможно. Но помислете каква награда ви очаква, ако преодолеете всичко. Фактически вие ще станете първоосновател на колонията! Ще заемете стабилно положение в живота на общината и, което е не по-малко важно, ще успеете да разсеете тайните си съмнения относно собственото си място в света.

Настоич кимна неохотно.

— Обяснете ми, моля ви се, нещо. Днес телеграмата ви дойде в особено критичен момент. Би могло да се помисли, че...

— Да, не е случайно — започна Гаскел. — Установихме, че хората, които са ни нужни, са най-сговорчиви, когато се намират в известно психическо състояние. Ние следим старателно онези, които отговарят на изискванията ни, и чакаме благоприятния момент...

... И ето дойде време Настоич да се отправи в годишна командировка на перспективна планета в Източния звезден сектор. Гаскел му пожела добър път и обеща да държи връзка с него по Г-фазовото радио.

Няколкото месеца, докато траеше космичният полет, Настоич старателно се наблюдаваше, като обмисляше буквално всяка своя крачка. Постепенно му стана навик да се самоконтролира и това започна да дава плодове. Съзнанието, че е постигнал известен успех, укрепваше волята му. И най-после в зрителното поле се появи планетата.

Бяха й дали името на гръцката буква Тета. Настоич с целия си багаж бе свален на тревисто, обрасло с гори възвишение, близо до планински хребет. Вода, гора, плодове и полезни изкопаеми — всичко беше под ръка. Отличен участък за колонисти.

Астролетците му пожелаха успех и го оставиха сам. Настоич ги проследи с поглед, докато корабът се скри зад върволица облаци, а после се хвана за работа.

Най-напред пусна в действие робота. Това беше голяма черна машина с универсално предназначение. Тя не умееше да разговаря, да пее, да декламира стихове или играе на карти като по-скъпите модели. Скучен другар за цяла година съвместен живот. Но роботът беше програмиран да се подчинява на значително сложни устни команди, да извършва тежката „черна“ работа и да намира изход в сложни положения.

Настоич работеше бавно и старателно, а до него се трудеше мълчаливият робот. Привечер лагерът бе готов. Настоич нави радарния стражеви механизъм и легна да спи.

Събуди се призори от пронизителния сигнал за тревога, облече се и изскочи навън. Във въздуха се чуваше сърдито бръмчене.

— Донеси две лъчеви картечници — каза той на робота, — и бързо се връщай. Вземи и бинокъл.

Роботът кимна и се понесе. Треперейки от утринния хлад, Настоич се опита да определи посоката на звука. Но слънцето скоро изгря и Настоич видя в лъчите му тъмен, ниско надвиснал облак, който бързо се приближаваше към лагера, макар че се движеше срещу вятъра.

Върна се роботът със лъчевите картечници. Настоич взе едната, другата остави на робота, и му заповяда да не стреля без команда. Роботът кимна.

Облакът вече беше съвсем близо и се оказа несметно ято от птици. Настоич внимателно ги разгледа с бинокъла. Бяха големи колкото земни ястреби, но по бръснещия несъгласуван полет напомняха прилепи. Настоич забеляза мощни нокти и дълги клюнове, осеяни с остри зъби. Със силно бръмчене ятото описа кръг над пришълците и се спусна в атака.

Настоич с робота отбиваха птичата атака, опрели гръб в гръб. Батальони птици, покосени от огъня, като вихрушка от кръв и пера падаха на земята. Но неочаквано лъчевата картечница на Настоич засече. А лъчевите картечници се продаваха заредени и с гаранция за седемдесет и пет часа непрекъсната работа. Настоич хвърли оръжието и затича към склада, като остави робота сам да води боя.

Намери две запасни лъчеви картечници и когато се върна, видя, че сега бе излязло от строя оръжието на робота. Нещастникът се отбраняваше от ятото с ръце, а от ставите му се стичаше смазка.

Настоич насочи двете лъчеви картечници нагоре. Едната картечница почти веднага засече. Той продължи боя с последното оръжие, като се молеше на съдбата да не се свърши зарядът му.

Най-сетне ятото, разтревожено от понесените загуби, отлетя с крясък. Настоич и роботът стояха до колене сред изскубани пера и овъглени трупчета.

Настоич повика Гаскел и му разказа за нападението на птиците и как престанаха да действуват трите от четирите картечници. Почервенял от гняв той критикуваше ония, които се грижеха за екипировката на усвоителите.

— Но това е един от контролните елементи — отвърна Гаскел.

— Какво?

— Аз ви обясних — каза Гаскел. — Провеждаме опита с оглед на минималната жизнеспособност. *Минимална*, помнете. Трябва да знаем какво ще стане с колонията, чиито членове нямат едни и същи полезни навици. Затова търсим най-малкия общ знаменател.

— Всичко това мм е известно. Но защо картечниците...

— Мистър Настоич, основаване на колония дори по принципите на абсолютния минимум струва баснословно скъпо. Ние предоставяме на колонистите най-новото оръжие и най-добрата екипировка, но не можем да заменяме повредените или износени уреди. С контролни цели ние сме ви снабдили с един минимум от всичко необходимо за живеене. Само така ще можем да преценим годна ли е Тета за заселване.

— Това е нечестно! На усвоителите винаги дават най-доброто.

— Не — възрази Гаскел. — По-рано, разбира се, е било точно така. Но сега ние проверяваме най-малкия потенциал не само по отношение на човека, но и на екипировката. Нали ви предупреждавах, че работата е свързана с риск.

Настоич и роботът преместиха лагера в гората, за да се укрият от по-нататъшните нападения на птиците. Докато подреждаше домакинството си, Настоич забеляза, че половината от въжетата са се протрили, че електрическите уреди прегарят един след друг, а по брезентната палатка се е появила плесен. Той старателно оправи всичко — и тогава излезе от строя генераторът.

Три дена Настоич търси повредата, като се ръководеше от инструкцията на немски език. Накрая установи, че инструкцията е за съвсем друг модел. Четири дена се мъчи по логичен път да си изясни разликата между своя генератор и описания и най-сетне успя да го поправи. Когато преглеждаше хранителните си запаси, стана ясно, че изсушените продукти са били лошо обработени във фабриката и в някои са се появили отвратителни гъбички от местен произход. Ако не вземеше веднага мерки, през зимата щеше да остане без храна.

Настоич извърши серия опити с местни плодове, житни растения и зеленчуци. Между тях откри няколко вида, които можеха да се ядат. Настоич събра семена и късно напролет нареди на робота да оре и сее.

Но роботът зарови семената на по-голяма дълбочина, отколкото се полагаше по дадената му програма. С тази реколта Настоич трябваше да се прости и след това зася всичко сам.

Построй си дървена къщичка и смени гниещите палатки с бараки. Постепенно се готвеше за настъпващата зима и също така постепенно започна да подозира, че роботът се износва.

Голямата черна универсална машина се справяше със задачите както и преди. Но движенията на робота ставаха все по-конвулсивни. Тежките съдове се трошаха в лапите му на парчета. Настоич го програмира за плевене на нивите, но докато пръстите на робота скубеха плевелите, широките му криви крака изпотъпкваха кълновете на житните растения. Вземаше ли да цепи дърва, роботът всеки път строшаваше дръжката на брадвата, а когато разля върху господаря си тенджерата с вряла вода, Настоич реши, че става прекалено опасно. С твърд глас той произнесе командата „Спи!“.

Роботът не се подчини.

Настоич повтори заповедта. Роботът поклати глава и почна да нарежда цепеници до печката.

Нещо се е повредил. Ще трябва да го изключи... но по черната гланцова повърхност на машината нямаше и следа от копче. Въпреки това Настоич взе чантата с инструментите и се запъти към робота.

Странно! Роботът заотстъпва и протегна напред ръце в отбранителен жест.

— Не мърдай! — викна му Настоич.

Роботът продължаваше да отстъпва, докато не опря гърба си в стената. Настоич се колебаеше, недоумявайки какво става с робота. Машина да не се подчинява на заповедите на човека — това е нечувано.

Настоич тръгна към робота, решил да го изключи на всяка цена. Роботът допусна човека съвсем близо и замахна с бронирания си юмрук. Настоич се дръпна и запрати гаечния ключ по антената на робота. Роботът бързо прибра антената си и пак замахна. Но този път бронираният юмрук улучи Настоич в ребрата.

Настоич рухна на пода очаквайки, че роботът ще го довърши.

Но машината се обърна и излезе от къщичката, като разби ключалката. След няколко минути Настоич чу, че роботът цепи дърва, сякаш нищо не се е случило. Щом свърши с дървата, върна се за по-нататъшни инструкции. С треперещ глас Настоич го изпрати до далечния извор за вода. Роботът тръгна, без да проявява никакви признаци на агресия. Настоич отиде при предавателя.

— Не биваше да се опитвате — каза Гаскел, след като чу за произшествието. — Конструкцията не предвижда изключване. Не сте ли забелязали? Заради собствената си безопасност не правете втори път подобен опит.

— Защо, какво има?

— Навярно вече сам сте се досетили... Роботът изпълнява при вас службата на качествен контрол. Ние ви взехме на работа като усвоител с минимална жизнеспособност. Не със средна, не с повишена. С *минимална*.

— Да, но...

— Не ме прекъсвайте. Помните ли как живяхте тридесет и четири години на Земята? Тормозеха ви болести, нещастни случаи и неуспехи. И именно това ни беше нужно на Тета. Но вие се променихте, мистър Настоич.

— Във всеки случай стараех се да се променя.

— Ние го очаквахме, разбира се — съгласи се Гаскел, — и трябваше някак да компенсираме тази промяна. Докато вашите действия остават в рамките на общата безпомощност, роботът проявява номиналната си изпълнителност. Щом почнете да се променяте, да ставате по-жизнеспособен, по-рядко да ви се случват нещастия — поведението на работа се влошава. Той започва да троши предмети, които се е полагало вие да чупите, да взима неправилни решения, които иначе бихте взимали вие...

— Това е нечестно!

— Настоич, изглежда вие мислите, че при нас е санаториум. Грешите. От вас се искат услуги, които ние сме купили и платили. Услуги, които, ще си позволя да добавя, вие предпочетохте пред самоубийството.

— Добре! — извика Настоич. — И аз ще си гледам работата. Има ли правило, което да ми забранява демонтирането на работа?

— Не — отвърна Гаскел, — стига да ви е по силите. Но не ви съветвам. Твърде опасно е. Роботът няма да се остави да го демонтирате.

— Това вече аз ще реша, а не той, — измърмори Настоич и прекъсна връзката.

Пролетта на Тета прецъфтя, а Настоич все не можеше да свикне с помощника си, който без да получава задачи, сам си измисляше работа, развиваше бурна дейност и опустошаваше нивите и складовете. Настоич мрачно търпеше статуквото. Сега роботът му изглеждаше въплъщение на тъмните страни на собствената му душа, въплъщение на нещастния непохватен Настоич.

Няколко дни валя дъжд като из ведро. Когато небето се проясни, Настоич отиде на нивите. Подир него трополеше роботът, който носеше сечивата.

Внезапно във влажната земя под краката на Настоич се разтвори широка пукнатина. Когато разгледа пропадналия участък от нивата, Настоич забеляза, че под него минава тунел. Още личаха следи от изкопните работи. От едната страна тунелът се бе срутил, но в другата посока водеше надълбоко в земята.

Настоич се върна в къщи за лъчевата картечница и фенер. Спусна се по склона, освети тунела и видя как нещо пухкаво бързо се скри зад завоя. По формата на тялото си загадъчното същество приличаше на огромна къртица.

Следващите няколко дни Настоич внимателно изследва със сонда тунела. Два-три пъти се мяркаха сиви сенки, които веднага изчезваха в лабиринта от разклонения. Настоич промени тактиката си. Навлезе в главния тунел само на няколкостотин метра и остави там плодове. На другия ден отиде на същото място, но плодовете ги нямаше. Вместо тях намери две буци олово.

Размяната на дарове продължи цяла седмица. Веднъж, когато Настоич носеше редовната порция плодове, се появи огромна къртица, която бавно и с явно безпокойство тръгна към човека. Тя направи знак към фенера и Настоич закри с ръка светлината. Къртицата се движеше бавно на два крака, като мръщеше нос и притискаше набръчканите си ръчички към гърдите. Спря се и погледна Настоич с изпъкналите си очи. После се наведе и надраска на пода на тунела някакъв знак.

Настоич нямаше понятие какво означава този знак. Но самото действие предполагаше наличие на разум, умение да се говори и способност към абстракция. Той надраска до знака на къртицата друг знак, искайки да покаже, че е надарен със същите качества. Роботът стоеше зад гърба на Настоич и наблюдаваше как човекът и тетанецът търсят начин за общуване.

Установяването на контакт с тетанците увеличи грижите на Настоич. Трябваше да обработва нивите и градините, да ремонтира машините и да наблюдава работа; в свободното си време изучаваше прилежно езика на къртиците. А къртиците също така прилежно обучаваха Настоич.

Постепенно човекът и тетанците започнаха да се разбират и се сприятелиха. Настоич научи как живеят, за отвлъчването им към светлината, за пътешествията им из подземните пещери, за влечението им към знание и просвета. На свой ред той разказа на тетанците за Човека.

— А какъв е този метален предмет? — поинтересуваха се тетанците.

— Слуга на Човека! — отвърна Настоич.

— Но той стои зад гърба ти и очите му святкат сърдито. Този метален предмет те ненавижда. Всички ли метални предмети ненавиждат хората?

— Разбира се, не — каза Настоич. — Случаят е по-особен.

— Той ни плаши. Всички ли метални предмети плашат?

— Не се бойте, роботът нищо няма да ви стори.

Но тетанците не споделяха мнението на Настоич. Той им разказа как вярно служат машините на човека, как украсяват живота му. Въпреки това, тетанците упорито избягваха работа.

След дълги преговори Настоич сключи с тетанския народ договор за сътрудничество. Срещу различни пресни плодове, тетанците се задължаваха да добиват за бъдещите колонисти руди, а така също да търсят за тях вода и нефт. Освен това на колонистите се предоставяше владението на цялата повърхност, а за господари на недрата тържествено се признаваха тетанците. И на двете страни се струваше, че такова разпределение на богатата е справедливо. Настоич и вождът на къртиците поставиха подписите си на каменния документ.

В този тържествен момент роботът се подхлъзна на един гладък камък, разпери ръце, за да запази равновесие и с грохот се стовари върху една от къртиците.

Тетанците в миг се изпариха, като отнесоха загиналия. А Настоич остана с работа в тунела, заобиколен от огромна купчина плодове.

През нощта Настоич дълго и настойчиво размишляваше. Ясна му беше сатанинската логика на случилото се. Контактите на минимално жизнеспособните усвоители със същества от други планети по начало са свързани с елементи на неувереност, недоверие, неразбиране и дори със смъртни случаи. А неговите отношения с тетанците протичаха прекалено гладко за усвоител с минимални способности. Роботът просто внесе поправка в създалото се положение и извърши онази грешка, която трябваше да се очаква, че ще извърши Настоич.

Въпреки че разбираше логиката на случилото се, Настоич не можеше да го приеме. Тетанците бяха негови приятели, а той ги предаде. Бъдещите колонисти не могат и да мечтаят за някакво сътрудничество, докато из тунелите, спъвайки се, се шири роботът.

Настоич реши, че роботът трябва да бъде разрушен. Влезе във връзка с тетанците и поприказва с тях. Тетанците се съгласиха да му помогнат, защото дори и тези мирни същества все пак имаха някакво понятие за възмездие. Те му подсказаха няколко идеи, удивително човешки, тъй като къртиците, както се изясни, умееха и да воюват.

След седмица всичко бе готово. Настоич натовари работа с кошници плодове и го поведе към тунела, като че ще сключва ново съглашение.

Тетанците не се показваха. Настоич и роботът навлязоха много навътре в подземните коридори. Когато стигнаха в една подземна пещера, се зачу тихо изсвирване. Настоич се дръпна бързо встрани. Роботът, усетил опасността, понечи да го последва, но се спъна и плодовете се разсипаха по пода на пещерата. Тогава из мрака мълниеносно се спуснаха въжета, които оплетоха главата и раменете на робота. Той се опитваше да разкъса здравите въжета, но се появяваха все нови и нови.

Най-сетне, увит целия като пашкул с въжетата, роботът падна. Тетанците насипаха пясък в ставите му, а после Настоич се опита да го разтопи с последната лъчева картечница.

Но картечницата се повреди още преди да се разтопи металът. Тогава хвърлиха робота в дълбока пропаст.

Тетанците устройха празник, но Настояч се чувствуваше неловко. Върна се в къщичката си и два дена не стана от леглото, като си повтаряше непрекъснато, че всъщност не е убил човек, нито дори мислещо същество. Бе унищожил само една опасна машина. Но въпреки това не можеше да забрави мълчаливия си спътник, който се бе сражавал заедно с него срещу птиците, сял нивите му и събирал храна за него. Наистина роботът беше несръчен, и вреден, но несръчен и вреден по негов, на Настояч начин — и не друг, а именно Настояч трябваше да го разбере и да му прости.

Известно време той се чувствуваше така, сякаш бе отмряла част от душата му. Утешаваше го донякъде общуването с тетанците, а и трябваше да се работи и на нивите, и в складовете.

Настъпи есента — време за прибиране на реколтата. Скоро щеше да се навърши година, откакто Настояч живееше на Тета. Той изпрати по радиото подробен отчет за опасностите, достоинства и потенциалните възможности на планетата, съобщи за съглашението си с тетанците и препоръча планетата за заселване.

След две седмици Гаскел се обади.

— Добре сте се потрудили — каза той на Настояч. — Управлението смята, че Тета безспорно съответствува на изискванията за минимална жизнеспособност. Незабавно ще изпратим кораб с колонисти.

— Значи изпитанието свърши? — запита Настояч.

— Да. Корабът ще пристигне след около три месеца. Може би аз сам ще докарам тази група. Поздравявам ви, мистър Настояч. Вие станяхте първоосновател на нова колония! Между другото, как се справихте с работата?

— Унищожих го — отвърна Настояч и разправи за гибелта на тетанеца и последвалите събития.

— Да се надявам, че наистина сте го унищожили. Тези модели, предназначени за контролиране качествата на усвоителя, са построени за дългосрочна служба. В тях са вложени възли за авторемонт и силно чувство за самосъхранение. Ако роботът е оцелял...

— Какво, ще отмъщава ли?

— А, не! Роботът няма емоции, но предназначението му беше да компенсира всяко подобряване на вашата жизнеспособност с различни пакости. А вече няколко месеца е разделен от вас. Ако още функционира, то в него са се натрупали неизразходвани пакости. Съветвам ви да се убедите дали роботът наистина е обезвреден.

Настоич взе всичко необходимо и забърза към тетанците. Те го придружиха до пропастта. Снабден с поялна лампа, ножовка, каменарски чук и длето, Настоич заслиза бавно по стръмния склон.

На дъното той бързо откри мястото, където бе паднал роботът. Между два обли камъка стърчеше цяла метална ръка, откъсната от раменната става. Малко по-далеч намери парчета от счупеното око-фотоелемент и се натъкна на празния пашкул от разкъсани въжета.

Самият робот никъде не се виждаше.

Настоич се изкачи горе, предупреди тетанците за опасността и се зае с приготовления.

Дванадесет дни изминаха мирно. Привечер на тринадесетия изплашен тетанец донесе вест на Настоич. Святкайки с единственото си оцеляло око по лабиринта към главния коридор уверено се промъквал роботът. Подготвени за появяването му, тетанците го посрещнали с въжета, но роботът, извлякъл явно поука от миналото, се изплъзнал от безшумно падащите примки, убил шест къртици, а останалите прогонил.

Настоич изслуша новината, кимна кротко и продължи работата си. Отбранителната линия в тунела той бе довършил. Сега се мъчеше от четирите комплекта детайли на разглобените повредени лъчеви картечници да сглоби едно действащо оръжие.

... На прага се появи роботът. Липсваха лявата ръка и дясното око, но възелът за саморемонт беше пооправил ударените места. Сега роботът беше матово черен, а на гърдите и по страните му се бяха появили петна от ръжда.

Роботът се запъти към човека.

— Иди да нацепиш дърва — заповяда му Настоич с колкото можеше по-естествен тон.

Роботът се спря, взе брадвата, поколеба се и излезе от стаята, но веднага се върна разкъсан от противоречивите команди. Настоич разчиташе, че в резултат на вътрешния конфликт в някоя от схемите ще

прегори предпазителят. Но роботът взе решение и се отправи към Настоич.

Настоич се дръпна, изскочи от къщичката и хукна към тунела. Измина няколко метра из тунела, включи фенерчето и зачака робота.

Настоич бе направил в тунела множество капани, на които възлагаше големи надежди. Поне един от тях щеше да свърши работа.

Но капаните не помогнаха. Настоич хукна към изхода на тунела. Искаше да загине поне на слънчева светлина.

Излезе от тунела и затича по стръмния склон на планината. Дъхът пареше гърлото му, мускулите се напрягаха до болка. Тичаше притворил очи, свят му се виеше от изтощение.

„Измамата не води към свобода — мислеше си Настоич, докато се катереше нагоре по склона. — Трябва...“

Роботът го хвана за крака, Настоич се отскубна и започна да бомбардира преследвача си с камъни. Роботът ги пропъждаше като мухи и продължаваше да се катери нагоре.

„Свободата — повтаряше си Настоич, — с измама не се постига. Изходът е само един. В промяната! Само в промяната! Но не на работа, а на този, когото той символизира.

На самия мен!

Ако надвия усещането си за сходство с робота, то роботът явно ще престане да бъде част от самия мен. Той ще загуби властта си над мен.“

Нужно е нещо съвсем дребно: да се излекува от неврозата поне за десет минути и роботът няма да му причини никаква вреда!

Умората изчезна и Настоич се изпълни с необикновена, опияняваща самоувереност. Той дръзко притича по хаотично натрупаните камъни — превъзходен случай преди да си изкълчи глезените или счупи краката. Преди година, дори преди месец, с него би се случило непременно нещо подобно, но преродилият се Настоич като някой полубог леко прескачаше огромните камъни.

Роботът, еднорък и едноок, взе нещастieto върху себе си. Закачи се за нещо и се просна върху острите скали. Когато се изправи, пак хукна да преследва Настоич, но забележимо накуцваше.

Окрилян от успеха си, но крайно предпазлив, Настоич се опря в гранитната стена и подскочи, опитвайки се да се задържи за едва

забележимия ръб. За някаква страшна секунда той увисна във въздуха, но в мига, когато пръстите му вече се хлъзгаха по скалата, напипа с крак опора. Издигна се на ръце и скочи от другата страна на стената.

Роботът го следваше, като скърцаше силно със ставите си. Той бе ударил пръста си, по-рано нещо подобно би се случило с Настояич.

Настояич прескачаше от скала на скала. Роботът, като си удряше често краката, го следваше. Но Настояич не се боеше вече от врага си. Най-после той бе придобил нещо, което трябваше да получи още с раждането си. Имунитет срещу нещастните случаи.

Роботът запълзя подир него по блестящата повърхностна белия камък. Опиянен от крайна увереност в силите си, Настояич бутна надолу няколко камъка и завика с всички сили, за да предизвика срутване.

Камъните се размърдаха и отгоре се зачу глухо бучене. Настояич се скри зад една скала, за да избяга от прострените ръчища на робота и откри, че повече няма накъде да отстъпва.

Озовал се бе в ниска и недълбока пещера. Пред него, заграждайки входа, се изправи роботът и замахна с железния си юмрук.

Настояич се наведе, за да избегне удара, но просто не беше необходимо. Непохватният робот и без това не можа да го улучи.

От силата на инерцията роботът залитна встрани. Той отчаяно се мъчеше да запази равновесие на края на скалата, но не успя и падна, като разби единственото си око.

Настояич понечи да излезе, за да бутне в пропастта падналия, но веднага се дръпна навътре в пещерата. Каменната лавина стори това вместо него — търкалящото се по склона черно петно ставаше все по-малко и накрая бе затрупано от тонове камъни. Настояич наблюдаваше ухилен самодоволно. После се запита какво всъщност търси тук.

И тогава почувствува че го втриса...

След няколко месеца Настояич стоеше на мостика на кораба и гледаше как на зимната, заляна от слънце Тета слизат колонистите.

Те пристигаха на Тета, за да започнат нов живот. И не някой друг, а той, Антон Настояич бе разубеден за тези хора условията за минимално жизнеспособност на Тета и до известна степен бе вдъхнал надежда и на най-неспособните, на които също се искаше да живеят.

Той извърна очи от потока на първите поселници, изкачи се по служебната стълба в кораба и отиде в каютата на Гаскел.

— Е, Антон — запита го Гаскел, — как ти се виждат?

— Според мен, приятни хора — отвърна Настоич.

— Прав си. Те те смятат за първоосновател на общината, Антон. Ти си им нужен. Ще останеш ли?

— Аз смятам Тета за свой дом — каза Настоич. — Искам да се поселя тук, да се ожения, да имам деца. Но не веднага.

— Какво има?

— Обикнах силно усвояването на планетите — обясни Настоич. — Бих искал да поусвоя още една-две планетки. После ще се върна на Тета.

— Точно от това се страхувах — промърмори Гаскел. — Едва ли ще можем да те използваме вече като усвоител, Антон.

— Защо?

— Нали знаеш какви са изискванията ни. А теб човек вече мъчно може да те нарече минимално жизнеспособен.

— Но аз съм си все същият! — възрази Настоич. — Да, на тази планета се преобразих. Но вие нали го очаквахте и ми натрапихте робот, който всичко компенсираше. А свърши с това...

— И как свърши?

— Е, свърши с това, че малко се поувлякох, наистина, но нали едва оживях след опита на Тета. Нима това не доказва, че съм все още минимално жизнеспособен?

Гаскел сви устни и се замисли.

— Антон, ти почти ме убеди. Но да си призная, не мога да те считам за човекоминимум. Боя се, че ще трябва да се примириш със съдбата си на Тета.

Настоич се оклюма. Махна уморено, стисна ръката на Гаскел и се обърна към вратата.

Когато се обръщаше закачи с ръката си мастилницата и я бутна от масата. Спусна се да я вдигне и си удари главата в масата. Целият опръскан с мастило, Настоич се олюля, закачи се за стола и падна.

— Антон — навъси се Гаскел, — каква е тая комедия?

— Ама не — каза Антон, — никаква комедия, дявол да го вземе.

— Хм. Любопитно. Виж какво, Антон, не искам да ти давам големи надежди, но може би — забележи, не сигурно, само може би...

Гаскел втренчи поглед в зачервеното лице на Настоич и избухна в смях.

— Ех, че си шмекер, Антон! За малко не ме подведе! А сега, бъди така добър, пръждосвай се отгук и върви при колонистите. Те поставят статуя в твоя чест и навярно искат да присъствуваш на откриването.

Засрамен, но ухилен самодоволно, Антон Настоич тръгна към новата си съдба.

Публикувано в списание „Наука и техника за младежта“, брой
11/1967 г.

Преводът е със съкращения.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.